

LEX.НОТАРІУС

ВСЕ ДЛЯ НОТАРІУСА ОНЛАЙН

ДЕТАЛЬНІШЕ



LexInform
Юридичні новини України



ДУМКА ЕКСПЕРТА

Суспільство і політична еліта України: держава розділена в собі

Дата публікації: 13.04.2019



Майже три десятиріччя суспільство не знаходить відповіді на запитання, чому Україна, яка

має всі необхідні матеріальні й людські ресурси, продовжує перебувати на дні економічного розвитку, залишаючись позаду від сусідніх Болгарії, Угорщини, Латвії, Литви, Польщі, Румунії, Словаччини, Словенії, Хорватії, Чехії, Естонії, які, як і ми, позбувшись



Федір ШУЛЬЖЕНКО,
доктор політичних
наук, професор,
почесний член Союзу
юристів України

Євген
НЕВМЕРЖИЦЬКИЙ,
доктор політичних
наук, професор

тоталітарного минулого, здійснили економічний, політичний і соціальний прорив із 2004 по 2013 роки, стали членами Європейського Союзу? Україна, продовжуючи проголошувати політико-правовий ідеал — «демократичної, соціальної, правової держави», не втілює його в практичну площину, посідаючи 13 місце серед 15 колишніх союзних республік.

Чому Україна залишається позаду країн-сусідів?

Експерти Всесвітнього банку зазначають, що економічний потенціал України значно вищий, ніж у країнах Східної Європи, вона має найбільші запаси плідючих земель, а також вигідне географічне становище, але всі зазначені переваги перекреслюються безсистемною державною (в тому числі й кадровою) політикою і некваліфікованим управлінням, подвійними стандартами політичної еліти.

Негативні процеси в економічній та інших сферах суспільного виробництва поглибились у зв'язку з погіршенням демографічної ситуації: зменшення кількості населення з 52 до 43 млн 153 тис. осіб; збільшення смертності та зниження народжуваності (у минулому році померли близько 233,2 тис. осіб). Кількість померлих перевищує кількість народжених: на 100 померлих приходить 57 народжених; збільшення трудової міграції, виїздом за кордон наукової і творчої інтелігенції і кваліфікованих робітників. У зв'язку з відсутністю перспективи і матеріальної стабільності на заробітки за кордон виїхали близько 9 млн осіб, а це майже половина всіх працюючих громадян.

У сільському господарстві, інших галузях вітчизняного виробництва, медичній та інших сферах виникла гостра проблема з кадрами. Політична еліта залишила цю проблему поза увагою, не врахувала досвіду перехідних суспільств Європи, а також, здійснюючи свою владу під гаслами відродження віри, забула повчання Соломона, який зазначав, що у чисельності народу величність царя, а в браку його — погибель володаря.

Еміграція співвітчизників за кордон негативно впливає на склад політичної еліти. «Коли з країни виїжджають вчені, інженери, лікарі та інші представники розумової праці, їде цвіт народу — інтелігенція, то потім у такій країні правителями стають бізнесмени, політиками — плебеї і пройдисвіти з вулиці, а депутатами парламенту — базарні спекулянти, спортсмени...», — зазначав Харс Єнсен у комітеті шведського Ріксадагу з міграції та демографічної політики в 1932 р.

За даними Всесвітнього банку, за останні чотири роки рівень бідності в Україні зріс з 15% в 2014 р., до 28% в 2018 р. Заборгованість громадян за комунальні послуги збільшилась до 57 млрд гривень. З часу запровадження гривні вона девальвувала 16 разів, а споживчі ціни до сьогодні вирости в 15 разів, ціни в

промисловості — у 27 разів.

Політична еліта не гарантує і не створює умов реалізації положень ст. 48 Конституції України стосовно права кожного на відповідний рівень життя для себе і своєї сім'ї, що передбачає достатнє харчування, одяг та житло. Оптимістичні заяви представників політичної еліти про збільшення ВВП держави не відповідають дійсності. Владою не реалізований популістичний лозунг про деолігархізацію. В 2017 р. чисті активи трьох найбагатших українців перевищували 6% ВВП, що в чотири рази більше, ніж у США (1,4%).

Недолугі реформи

В державі відсутня стратегічна концепція виходу з перманентної кризи, весь час здійснюються якісь тактичні напівміри та латання дір. За багато років не подолана залежність України від «зовнішнього управління», фінансових запозичень за умови прийняття владою певних рішень у політичній, економічній та соціальній сферах суспільства. Сумарний борг України тільки перед Міжнародним валютним фондом на січень 2019 р. склав 12,1 млрд дол. Водночас активи НБУ, які входять до валютних резервів, досягають 18,8 млрд дол. Запаси золота у золотовалютних резервах України складають лише 6%. Побудована і здійснювана політичною елітою система управління призвела до стану, за якого припинення співпраці з Міжнародними фінансовими організаціями створить проблему неплатоспроможності держави. Не здійснюються реальні заходи з розвитку малого та середнього бізнесу, становлення стабільного середнього класу суспільства. За даними Державної служби статистики, з 2014 по 2017 роки на декілька тисяч зменшилась кількість суб'єктів господарювання, в тому числі фізичних осіб — підприємців. Кількість найманих працівників при цьому зменшилась більш ніж на 600 тис. осіб.

Практично весь період каденції сучасної еліти, як і попередньої, звучать популістичні лозунги. В процесі передвиборчої кампанії реанімовано гасла про «покращення життя», «жити по-новому», «знизити тарифи», «підвищити заробітну плату та пенсії», «зняти недоторканність», «закінчити війну», «вступити до НАТО та ЄС», «подолати корупцію» тощо. За час, що минув після «Майдану-2», фактично жодна реформа не доведена до логічного завершення, а сам термін «реформа» в суспільній свідомості отримав негативне забарвлення. Реформування зводиться до перманентного підвищення цін і тарифів на електроенергію та послуги, нова хвиля підвищення яких планується в 2019 р.

Пенсійна реформа, в основному, завершилась збільшенням пенсійного віку. Всупереч статтям 3, 49 Конституції України реформування системи охорони здоров'я зводиться до закриття медичних закладів і фактичного запровадження платної медицини.

Постійно порушуються права людини в сфері трудових відносин, нормативно- правові акти, які приймаються в соціальній сфері, всупереч ст. 22 Конституції України звужують зміст та обсяг існуючих прав і свобод. Не виконується вимога ст. 13 Основного Закону про соціальну спрямованість економіки.

Найбільш витратною і неефективною виявилась так звана реформа правоохоронних і судових органів, яка звелася до звільнення значної кількості кваліфікованих працівників, особливо системи МВС України та її провідних підрозділів — слідства й оперативних служб, основними завданнями яких,

відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», є забезпечення публічної безпеки і порядку, охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидія злочинності, розкриття злочинів. Водночас мають місце факти долучення політичною елітою правоохоронних органів до політичних процесів, стимулювання протистояння між ними, що мало місце, наприклад, між Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою та НАБУ, поліцією та Службою безпеки України. Водночас, у нашій державі залишена модель Служби безпеки минулих часів, її діяльність не звужена до розвідки й контррозвідки, як у більшості демократичних країн. Вона дублює функції інших правоохоронних органів. Частина II ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України» та інші його положення дають їй підстави втручатись в економічну діяльність, діяльність органів державного управління тощо, що дає підстави політичній еліті застосовувати цю службу для тиску на бізнес. Водночас СБУ не запобігла системним розкраданням в оборонній сфері. Відповідно до законодавства СБУ має безпосередню залежність від глави держави, нормативно не встановлені дієві механізми контролю за її діяльністю з боку органу загальнодержавного представництва та громадянського суспільства.

Із зазначених причин виявилось неможливим з'ясувати факт несанкціонованого зняття Службою безпеки інформації з комунікаційних мереж одного з кандидатів у президенти чи спростувати його, хоча служба визнала, що відповідна апаратура належить їй і встановлена її працівниками. Пояснення керівництва СБУ можна зрозуміти як у тому випадку, що «их там нет».

Тим часом, оперативна обстановка в державі ускладнюється. В 2017 р., наприклад, розкрито, проведено досудове слідство і направлено до суду лише 17,6% кримінальних справ за умисні вбивства. Розкривається лише кожна п'ята крадіжка з квартир, кожен третій грабіж.

У зв'язку з тим, що законодавство передбачає відкриття кримінальних проваджень фактично по кожній заяві про злочин, у деяких районних управліннях столичної поліції на одного слідчого припадає до тисячі кримінальних справ, що унеможлиблює здійснення щодо них ефективних слідчих дій. Тому 40,2% громадян, які потерпіли від злочинних посягань, за даними Інтернет- видання «Цензор-net», не зверталися з заявами до поліції у зв'язку з недовірою. В цьому плані є незрозумілою позиція керівників правоохоронних органів, які через суб'єктів законодавчої ініціативи не вносять пропозиції до парламенту щодо змін до ст. 214 Кримінального процесуального кодексу стосовно удосконалення розгляду заяв про правопорушення, їх перевірку та вирішення питання про відкриття кримінальних проваджень.

Окрім зазначеного, держава втрачає монополію на застосування примусу, мають місце непоодинокі факти появи мобільних озброєних формувань, які долучаються до участі в «бізнесових розбірках», застосовуються для «віджиму бізнесу». Своєю чергою, громадянське суспільство у зв'язку з недостатнім рівнем політико- правової культури не здатне здійснювати ефективний контроль за державними силовими відомствами відповідно до Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави».

До речі, активними учасниками громадянського суспільства, за даними І. Бекешкіної, є всього 5—6% наших співвітчизників, у той час як у демократичних країнах Заходу цей показник сягає 30%.

Псевдоборотьба із корупцією

Політична еліта, яка прийшла до влади в результаті високого протестного потенціалу суспільства в 2014 р., не виконала умов суспільного договору щодо подолання корупції в Україні.

За повідомленням прес-служби Національного антикорупційного бюро прояви «української корупції» знайдено в 65 країнах світу. Частіше всього детективам прийшлося звертатися за допомогою до правоохоронців Латвії, Кіпру, Великобританії, Німеччини та Швейцарії. НАБУ і САП підрахували, що за участі іноземних контрагентів, задіяних у корупційних схемах, державним інтересам нанесена шкода в розмірі 7 млрд грн.

Втім, голова експертної організації State Watch Гліб Каневський, посилаючись на Лист Державної казначейської служби, зазначає, що, за рішеннями суду в 2018 р. у корупціонерів конфіскували до бюджету 140,6 тис. грн, що за курсом НБУ складає 5 010 доларів.

Замість реальної боротьби з корупцією здійснюється маніпуляція суспільною свідомістю шляхом затримання «на камеру» посадовця на засіданні Уряду, зведення з регіонів України «підозрюваних» у корупції з застосуванням гелікоптерів тощо. «Протиправні діяння» таких осіб не були доведені належним чином, вони звільнені судом від відповідальності і поновлені на посадах.

Рішення Конституційного Суду України про визнання неконституційною норми Кримінального кодексу за незаконне збагачення фактично амністувало зловживання представників політичної еліти.

Антикорупційна ініціатива Європейського Союзу EVACI піддала критиці рішення суду. Подібні законодавчі акти ефективно діють, наприклад, у Гонконзі, Аргентині, Франції, Литві. Внесений главою держави до парламенту подібний до скасованого проект закону може розглядатися як політичний піар-хід перед виборами, оскільки навіть у разі його прийняття він не матиме зворотної сили в часі і стосовно кола осіб, які дозволили собі незаконне збагачення під час цієї каденції.

Система антикорупційних органів в Україні апriorі не може бути ефективною. Національне агентство з питань запобігання корупції відповідно до ст. 4 Закону України «Про запобігання корупції» є підконтрольним парламенту і підзвітним уряду. Зазначене, а також особлива процедура обрання членів НАЗК створює можливість для впливу на нього з боку парламенту, уряду й президента. Лише цією юридичною недолугістю можна пояснити бездіяльність НАЗК відносно представників політичної еліти, оскільки глава держави, парламентарі й члени уряду та державні службовці згідно зі ст. 3 Закону є суб'єктами, законність декларування доходів яких має перевіряти це агентство.

Не можна вважати незалежним органом Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, оскільки її керівник є заступником Генерального прокурора, а з норм Закону України «Про прокуратуру» імпліцитно впливає зв'язаність дій спецпрокурора як у формуванні кадрів цієї структури, так і в інших питаннях.

Про невиконання політичною елітою суспільного договору і конкретних обіцянок щодо ефективного реформування правоохоронних і судових органів свідчать статистичні дані Європейського суду з прав людини. Україна опинилася серед країн з найбільшою кількістю нових справ, зареєстрованих у

минулому році в цій судовій інстанції. Якщо в 2006—2013 рр. питома вага позивачів — громадян України до держави складала від 6,8% до 13,3%, то в 2017 р. зросла до 22,8% від всіх позовів. За один рік за рахунок позовів від наших співвітчизників навантаження на ЄСПЛ збільшилося в чотири рази (18 131 позов).

Політична еліта не вживає реальних заходів з об'єднання суспільства, мобілізації його можливостей на втілення демократичних цінностей. На початку дев'яностих років минулого століття ейфорія незалежності й перспективи, що відкривалися перед суспільством, згладили духовні, ментальні тощо відмінності між населенням різних частин України. Втім, постійна експлуатація політичною елітою мовного питання, економічних відмінностей регіонів, створення нерівних умов їх розвитку, зрощування криміналітету й політики, корупція, формування органів влади з представників регіональних, фінансових та олігархічних груп, родичів і друзів, партнерів по бізнесу, а також ігнорування інтересів народу сприяли розділенню суспільства, виникненню в ньому антагонізмів, поширенню сепаратизму, що й сприяло подіям на Сході України і в Криму.

Єдиний вихід — об'єднання суспільства

Мовне питання залишається чинником, який не сприяє об'єднанню суспільства. Під час цьогорічної президентської кампанії знову здійснюється піар-хід з мовного питання, у парламенті розглядається ще один проект закону. Політична еліта за часи незалежності не мала конкретного плану з цього питання, не врахувала, наприклад, досвід з вирішення мовного питання Фінляндії (після шведського панування), Ізраїлю та інших держав.

Антагонізми репродукувалися у суспільстві також у зв'язку з технологіями під час практично всіх виборчих перегонів. Набираю чи електорат в одному регіоні України, претенденти «висмикували» з минулого факти та події, які зачіпали цінності або гострі проблеми історії мешканців іншого регіону. Інколи патріотичні промови набирали ознак крайнього націоналізму, в іншому випадку — радикально-комуністичного. Незрозумілою для значної частини суспільства виявилася так звана декомунізація, зневага до учасників Другої світової війни, віднесення їх до категорії загарбників, психологічний тиск, боротьба з історією, пам'ятниками, перейменуванням міст тощо без урахування думки їх мешканців.

Політична еліта не змогла обрати середину, запропонувати реальні заходи з об'єднання суспільства на побудову демократичної, правової, соціальної держави. Як це, наприклад, свого часу зробили в Швеції, коли «ліві» і «зелені» та інші політичні сили, які прийшли до влади, відкинувши свої ідеологічні інтереси, загальними зусиллями розбудували процвітаючу державу. Своїми діями політична еліта України сприяла втраті монолітності суспільства, яку зафіксував грудневий референдум 1991 р. Тоді 90,32% громадян підтримали Акт про проголошення незалежності України (в т. ч. у Донецькій і Луганській областях, відповідно: 83,90% та 83,86%). Політична еліта залишила поза увагою, що найнижчі показники на цьому референдумі були в Кримській АССР та Севастополі (відповідно: 54,19% та 57,07%), вона не вжила конкретних політичних, економічних та соціальних заходів зі створення умов, які б змінили суспільну свідомість жителів цього регіону і показали переваги незалежності держави.

Сьогодні як депутатів, так і президентів України, крім Л. Кравчука, не можна вважати представниками

всього суспільства. Вони перемогли на виборах, зосереджуючи зусилля на певному електоральному просторі в тій чи іншій частині України, на тих чи інших політичних гаслах, які в інших регіонах не сприймалися.

Різною була й кількість населення (виборців), яке підтримувало претендентів на виборах. Лідером був Л. Кравчук — його підтримали більше 19,6 млн виборців; Л. Кучму, при обранні на першу каденцію, — 14 млн на другу — більше 15 млн; В. Ющенко — трохи більше 15 млн; В. Януковича — майже 12,5 млн; П. Порошенка — близько 9,7 млн. В Донецькій області свої голоси за претендента віддали 15,37% виборців, в Луганській — 8,94% (громадяни анексованих територій участі у виборах не брали).

Поглиблення розколу суспільства мало місце в період каденції В. Ющенко, в поглядах якого занадто превалював національний аспект, ідея «титульної нації», що не може вважатися нормальним в умовах значного розшарування багатонаціонального суспільства, з відмінною історією розвитку регіонів, які свого часу входили до різних державних утворень, з особливостями віросповідання, менталітету, культурних особливостей тощо. Конкретного перспективного бачення об'єднання України, утвердження її суверенітету в нього не було, незважаючи на те, що в багатьох адміністративно-територіальних одиницях держави він фактично програв вибори. Найменшу підтримку він отримав у Криму (15,2%) та Севастополі (8%), Запорізькій (24,5%), Луганській (6,2%), Миколаївській (27,7%), Одеській (27,5%), Харківській (26,4%), Дніпропетровській (32,0%), Херсонській (43,4%) областях. Втім необхідних політичних висновків зроблено не було, низка його непопулярних рішень ще більше створили напругу і протистояння в суспільстві, сприяли втраті довіри народу.

Розколювання суспільства ще більше продовжилося за часів занадто проросійськи налаштованого В. Януковича. Його непередбачувана політика, система кланового правління «по поняттях», привели до «Майдану-2».

Політична еліта відірвана від суспільства

Полярність суспільства не змінилася і в сучасних умовах. Зазначені нами на початку статті чинники, а також реалії суспільного буття свідчать про відірваність політичної еліти від суспільства. Вона репродукує хибну кадрову політику, практикує призначення на посади в державному апараті близьких людей, «квотне» призначення на посади керівництва та заступників державних силових відомств, міністерств, інших державних органів за кулуарною домовленістю між різними політико-олігархічними групами. Мали місце факти тиску на членів уряду щодо призначення на ключові посади в органах державного управління «своїх людей» з боку наблизених до президента народних депутатів, про що повідомляв послам — членам «сімки» экс-міністр економічного розвитку і торгівлі України А. Абрамавічус.



Сучасна політична еліта, за визначенням Євгена Головахи, є «неосословієм», яке складається з олігархів і політиків, головною рисою яких є життя поза законом, а його метою — збагачення з застосуванням владних повноважень. Цей політизований олігархічний конгломерат значно відірвався від суспільства, ігнорує його інтереси, веде себе цинічно й аморально, девальвуючи правові, демократичні й соціальні цінності, кулуарно приймає рішення, які значно погіршують життя людей, зменшують їх статки.

Декілька партнерів по бізнесу президента і за сумісництвом політики не викликають довіри, оскільки згідно з повідомленнями ЗМІ мають відношення до оборудок за межами закону. Певна частина суспільства дізналася, що означає термін «офшор» лише у зв'язку з розголосом інформації про знаходження на рахунках так званих офшорів коштів президента. Навіть заяви президента про те, що свої статки він сформував за рахунок бізнесу, не є зрозумілими, оскільки перебування на політичних посадах впродовж багатьох років не дозволяло йому, відповідно до законодавства, займатися бізнесом.

Верхом цинізму «діяльності» політичної еліти стали схеми розкрадання в оборонному комплексі держави в умовах війни і стягування 1,5-відсоткового податку з громадян (військового збору), долученням до розбудови збройних сил волонтерів. Лише завдяки втручанням засобів масової інформації розпочалися слідчі дії за фактами розкрадання, які, як виявилось, були відомі НАБУ ще декілька років тому.

Політична еліта є закритою системою, а прийняте нею виборче законодавство обмежує можливості її оновлення. Депутати, які були обрані народом до парламенту після Революції гідності і повстали проти системи, сприймалися нею і фракціями, за списками яких вони прийшли до влади, в «багнети», проти них вчинявся тиск з боку держави.

У цьому контексті можна згадати народних депутатів Є. Соболева, С. Лещенка, В. Чумака, М. Томенка та інших. Тиск з боку керівників політичної еліти вчинявся і щодо партії «Самопоміч». Передвиборче інтерв'ю А. Садового дало суспільству можливість дізнатися про причину «сміттевого колапсу» Львова, який був організований за підтримки перших осіб держави з метою примушення фракції «Самопоміч» долучитися до президентської «більшості» в парламенті.

Для представників політичної еліти є нормою змінювати політичні погляди, переходити з одної партії до іншої, йти у виконавчу владу за освяченням тієї чи іншої політико-олігархічної групи, головне — залишатись «в обіймі». Зокрема, й шановний П. Порошенко був секретарем Ради національної безпеки й оборони та Міністром закордонних справ за часів В. Ющенко, міністром економічного розвитку і торгівлі при президенстві В. Януковича, був депутатом, членом декількох політичних партій.

Політична еліта втратила довіру громадянського суспільства. Девальвованими виявились інститути президента, парламенту, уряду, суду, прокуратури. Постійні ротації одних і тих самих осіб не дають позитивних змін. За 27 років незалежності в Україні 16 разів змінювався Генеральний прокурор, у т. ч. чотири — після «Майдану-2».

Політична еліта і особливо її очільники, приходячи до влади, вирішують питання призначення лояльних прокурорів, міністрів юстиції, внутрішніх справ, суду та органів, що його формують. Щоб призначити на посаду потрібного Генерального прокурора Ю. Луценка, політичній еліті прийшлося змінити відповідну нормативно-правову базу для цього.

Для влади стало традицією вести нормотворчий монолог з суспільством, що проявляється у прийнятті вигідних для політичної еліти нормативно-правових актів. Демократичні принципи нормотворення ігноруються, наперед виходить політична доцільність. Одним з прикладів є внесення змін до Конституції щодо курсу України до НАТО та ЄС.

Попри те, що президент України в інтерв'ю кореспонденту «Зона конфлікту» одного із західних телеканалів зазначав, що при вирішенні питання про вступ до НАТО в Україні буде проведено референдум, самостійно вніс до парламенту відповідний законопроект, який і був прийнятий. Це, скоріше, політичний передвиборчий хід. Слід зазначити, що це питання не для Основного Закону. Подібні прагнення держави мали б бути викладені шляхом відповідних доповнень до чинного Закону України «Про заходи внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р.

Ще одним прикладом нормотворчого монологу держави стало прийняття Закону України «Про освіту» у серпні 2017 р. Недотримання принципів гуманізму, демократизму, гласності і толерантності при його прийнятті створило політичні наслідки для України, викликало збурення національних меншин нашої держави, стало причиною гострої критики з боку Західних країн-сусідів, членів ЄС, а також ще одним чинником суспільного розколу.

Міжнародною організацією юристів підданий гострій критиці внесений главою держави як невідкладний проект Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який, за її висновком, не відповідає основним положенням ООН про роль адвокатів у наданні правової допомоги.

Традиційними також стали порушення законності при проведенні законодавчих процедур, зокрема, порушення главою держави вимог ст. 94 Конституції України щодо застосування права вето, недотримання строків підписання і оприлюднення законів, «повторного ветування» після прийняття парламентом з урахуванням пропозицій президента, незаконне застосування права вето після його подолання конституційною більшістю тощо. Наприклад, Верховна Рада України двічі (в 1998 та 1999 рр.) долала вето глави держави на Закон України «Про місцеві державні адміністрації», проте він знову повертав його до парламенту.

Прийнятий парламентом 23 березня 2017 р. Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» (№ 4470) направлений президентові 3 квітня, втім був підписаний і повернутий до парламенту лише через 10 місяців, а не через 15 днів, як це передбачено Конституцією. Така само реакція глави держави щодо Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реформування сфери паркування транспортних засобів» (№ 5364), який було направлено йому 2 січня 2018 р.у, втім підписаний був лише 28 березня. Так само Закон України «Про Національну поліцію» був прийнятий парламентом 2 липня 2015 р. та направлений президентові, а повернутий з підписом лише 4 серпня 2015 р.

Не відповідала Основному Закону також діяльність Голови Верховної Ради України, який у разі подолання вето президента конституційною більшістю в парламенті мав сам протягом 10 днів підписати й оприлюднити закон.

(Далі буде...)

Джерело: **Юридичний вісник України**

facebook

Поділитися

Twitter

Твітнути

СХОЖІ СТАТТІ: #ВЛАДА #ЕКОНОМІКА #РЕФОРМА #СУСПІЛЬСТВО #УКРАЇНА

НЕ ПРОПУСТІТЬ



Хто і як може використовувати персональні дані?

НАСТУПНА СТАТТЯ

Правовий статус добровольця: парадокси реальності та перспективи в майбутньому



ADVERTISEMENT